

NARODNE PRIPOVIJETKE I PREDAJE SINJSKE KRAJINE

UVOD

Narodne pripovijetke i predaje iz Sinjske krajine bile su do sada zapisivane rijetko i sporadično, ograničene na anegdote, predaje i vjerske legende, razasute od slučaja do slučaja po djelima različitih pisaca, no neobuhvaćene zbirnkama pripovijedaka. Ipak, ono malo primjera što je pribilježeno uključeno je dijelom u značajna kulturnopovijesna i književna djela koja su im osigurala trajno i časno mjesto u povijesti naše književnosti. Da spomenem sada uvodno samo imena Fortisa, Lovrića, Vuka Karadžića, Dinka Šimunovića i Mirka Božića, koji u svojim književnim djelima donose sinjske predaje.

O tim dosadanjim literarnim fiksacijama sinjskih narodnih predaja i legendâ govorit ćemo poslije iscrpnije i predočiti onaj kontinuitet koji ih povezuje s ovim našim današnjim zapisima. No najprije da popratimo komentarom pripovijetke i predaje koje se sada objavljuju u ovom izdanju.

Tekstovi su prikupljeni u selima Sinjske krajine mjeseca listopada 1965. Osim nekoliko ovdje objavljenih priča što ih je prikupio J. Milićević (tekstovi br. 25, 33, 34, 36, 60 i 93), sve ostale tekstove snimila je magnetofonski, odnosno poneke pribilježila rukom autorica ovog članka. Ovdje se objavljuje 95 tekstova, dok moja rukopisna zbirka u Institutu za narodnu umjetnost obuhvaća ukupno 175 pripovijedaka i predaja (u Institutu se čuvaju i njihovi originalni magnetofonski snimci). Osim tih mojih zapisa iz Sinjske krajine, sadrži institutska rukopisna zbirka J. Milićevića ukupno oko 20 kraćih pripovjedačkih tekstova, zbirka J. Bežića jedan tekst bajke, te dvije zbirke N. Bonifačića Rožina deset kraćih tekstova.

Tekstovi se ovdje objavljuju onako kako su ih pripovjedači kazivali, bez uljepšavanja i dopunjavanja, poštujući izvornu sintaksu, oporost izražavanja, pa i mjestimične nerazumljive riječi (kao, npr., u priči br. 4 formulističan izraz »u ništa tunja«). Sačuvane su i nedosljednosti dijalekta — prepletanje ikavštine i ijekavštine, miješanja

završnog »m« i »n« i sl. jer ljudi danas upravo tako govore, pa bi ispravci u jednom ili drugom smjeru učinili njihovu riječ lažnom.¹

Jezik i stil ovih pripovijedaka, baš kao i ljudi koji ih pamte i prenose, odiše jedrinom i oporošću, zbijen je, bez kićenja, slikovit u svojoj preciznosti, ne odlikuje ga opširna rasprisanost a ni razmahana igra mašte, ali je zato pun duha i dosjetke, s izoštranim humorističkim i satiričkim instinktom u svim oblicima pripovijedanja, od bajke do legende i numinozne predaje. Pripovijetke se odlikuju osjećajem za realnost, čak i bajke. Teško je sa sigurnošću tvrditi da li je to obilježje osebujno od davnine za narativnu tradiciju tih zagorskih stočarskih žitelja, naviklih vjekovima na surovu borbu za opstanak — i s oskudnom prirodom i s Turcima i s mletačkim braniteljima od Turaka, naučenih životom i svojom gorštačkom bistrinom na dovitljivost, snalazljivost i smisao za šalu i porugu i pred najvećim nedaćama, ili je taj realističan pečat pripovijedaka nastao u toku novijeg i najnovijeg razvoja tradicije. Istina će biti vjerojatno u tome da su se takva obilježja pripovijedaka u tom kraju oblikovala već od ranijih vjekova a noviji razvoj isticao ih je sve više i davao im sve veću prednost, u skladu s općim opadanjem pričanja čudesnih bajki u naše dane.

Među dosadanjim objavljenim pripovijetkama iz Sinjske krajine nema, koliko mi je poznato, nijedne bajke. Uzrok je očito prije svega u tome što autori koji su pisali o Sinjskoj krajini nisu imali naročita interesa za tu vrstu narodnog pripovijedanja i što se bajke nisu tematski ni kompozicijski uklapale u njihova djela. Sigurno je, naime, da su bajke u Sinjskoj krajini, kao i posvuda drugdje u našim krajevima, morale biti dobro poznate i da ih je svijet rado kazivao zimi uz ognjišta, ljeti plandujući s ovcama, te na hajdučkim konacima i u drugim zgodama. Ali su one vjerojatno bile ipak manje omiljene od povijesnih predaja i legendarnih pripovijedaka ili od onih duhovitih fabuliranja o domišljatim i lukavim ljudima, kao i onih o glupacima, što je sve tim ljudima bilo mnogo bliže i povezivalo se s njihovim realnim životom. Pa i ona tako brojna i duboka usađena kazivanja praznovjerne naravi nisu, poput bajki, odudarala od životne realnosti jer je svijet u te svoje vile, vještice i vukodlake duboko

¹ Mjestimice su ipak izvršeni sitni zahvati. Izostavljena su neka ponavljanja i pojedine riječi koje nisu imale nikakve stilske vrijednosti, nego su služile samo kao »poštapalica« pripovjedaču u času dok je govorio. Ponekad bi se pripovjedač tek na kraju sjetio nekih pojedinosti koje pripadaju početku ili sredini pripovijetke, pa su ti dijelovi uključeni ondje gdje im je po smislu mjesto. Katkada bi opet pripovjedač ponovio oveći dio pripovijetke, pa ako je taj ponovljeni dio bio bolji od prvotnoga, uključen je u priču taj uspjelji dio teksta. Bilo je slučajeva kada je kazivač upotpunio svoj tekst uz pomoć mojih dopunskih pitanja. Takav dijalog sačuvan je ondje gdje je imao funkcionalnu važnost, a ako su se moja pitanja mogla izostaviti bez ikakve štete za prirodan tok kazivanja i bez mijenjanja kazivačevih rečenica, pitanja su izostavljena. Izostavljene su i neke vulgarne riječi bez nisu bile važne za kolorit pripovijetke.

U rukopisnoj zbirci u Institutu čuvaju se ti tekstovi bez ikakvih ispravaka, tako da je provjera opravdanosti ovih mojih malih zahvata moguća u svako doba. Premda pripadam među rigorozne zastupnike objavljivanja pripovijedaka u autentičnom obliku, mislim da u tome ne treba formalistički pretjerivati ondje gdje sitan tehnički ispravak može pridonijeti većoj čitkosti teksta a da se pri tom ni najmanje ne povrijedi izvornost pripovjedačeva jezika i stila. (Dakako, od važnosti može biti i potanko istraživanje samog procesa kazivanja, sve finese pripovjedačeve mnemotehnikne i njegovih naknadnih prisjećanja, načini uklapanja propuštenih detalja itd. No to su pitanja za posebne studije, a u zbirci koja se njima posebno ne bavi, takve su pojedinosti više opterećenje nego dobitak.)

Napokon — ovih mojih ispravaka zaista nema mnogo i provedeni su s najvećom pažnjom i poštovanjem pripovjedačeve riječi.

vjerovao, svoje »doživljaje« s njima smatrao je istinitim, vezivao ih stotinama niti uza svoja svakodnevna iskustva i smještao ih u svoju stvarnu okolinu, gdje su se upletali čas u štetočinskom a čas u blagotvornom vidu u seljački praktični život.

Od 95 tekstova u ovoj zbirci pripada među prave bajke samo prvih pet tekstova, kojima se priključuje i priča br. 13. No i od ovih šest bajki neke su se već znatnije transformirale i udaljile od klasič-

Pripovjedač Ante Rančić iz Brnaza

Foto: Tomo Bosanac, 1968.

nog oblika čudesne bajke. Od svih mojih 175 zapisa iz Sinjske krajine pravih bajki (Zaubermärchen) ima svega deset.

Sigurno je da bi se njihov broj i repertoar tipova bajki, kao i ostalih vrsta pripovijedaka, mogao uvećati uz dugotrajniji skupljački rad u tom kraju, ali vjerujem, prema dosadanjem iskustvu, da se brojčani odnos među jednima i drugima ne bi bitnije izmijenio.

Na prvome mjestu u ovoj zbirci objavljuje se bajka *Singala — mingala*. To je poznata pripovijetka o siromašnom kumu koji nosi vragu komad mesa, dobije na dar čudesne predmete što mu ih gostioničar zatim ukrade itd. Ništa u ovoj našoj pripovijeci ne narušava

uobičajenu shemu, ni po čemu upadljivom ne ističe se ona od ostalih pripovijedaka koje pripadaju istom tipu, a ipak je ona, ovakva kako je oblikovana, autentično pripovjedačko djelo svoga tvorca Ante Rančića, najboljeg pripovjedača koga sam srela u Sinjskoj krajini a i jednog od najboljih mojih dosadašnjih pripovjedača. Ova je bajka u Rančićevoj redakciji prilično duga, ona poštuje sva epska ponavljanja epizoda, sve retardacije, simetrično ponovljene dijaloge, no nimalo nije razvučena, tuđa joj je deskripcija, sva je dinamična i sva u akciji, pokretana živahnim Rančićevim temperamentom i njegovim diskretnim podsmješljivim duhom, koji se nigdje ne nameće a tako osebužno intonira priču. Taj njegov dobroćudno podsmješljivi humor izbija, npr., iz one usputne primjedbe da je kokoš sigurno »ogladnila« pa zato neće da baca dukate. Rančiću pripada i onaj psihološki iznijansirani odnos između kuma seljaka i brodara koji prevozi u pakao. Napokon, on je vrlo adekvatno, no na svoj lični način, ostvario pravu čudesnu bajku i u njoj transponiran realni svijet — san o čarobnim predmetima koji će čovjeka siromaška nahraniti, obogatiti i zaštititi, a ujedno će on na kraju obračunati s lakomim i bogatim kumom mesarom i s lupeškim gostioničarom. Rančićeva živahnost i diskretni humor osjećaju se u svim njegovim pričama; on mi nije kazivao nijednu šaljivu pripovijetku, većinom je baš pripovijedao mitske predaje o vješticama, o vragu i sl., ali je humor u podtekstu svuda prisutan: kada sluga otima pokojnikovu kožu od vragova pa onda u zoru iz šale plaši popa (br. 12); kada čovjek, ostavši gô poslije vješticeg sijela, preplaši remetu na groblju (89) itd.

Tekst br. 89 (*Na Muć pod orah*) živo pokazuje kako jedan općenito poznat i već istrošen sadržaj dobiva svoj potpun sjaj i svježinu kada ga pripovjedač dobro interpretira. Rančićev duh i temperament daje živost priči već onim sitnim uzvicima »moj brate«, »nu ti boga«, »tako mi živoga boga«, »i s vragom, zajašile na panje«. Oživljuje priču upotrebom glagolskih vremena: četvrta alineja na početku priče počinje mirno perfektom, prelazi u pripovjedački prezent, da bi u času dramatičnog događanja prešla u ubrzane aoriste (pa uzeše niku šipku, udariše priklad . . . , izvadiše lonac, namazaše se, skoči na stolac...), dok se kraj iste rečenice, smirujući se, ponovo vraća perfektu.

No Rančićevo se uživljavanje u priču, koje se prenosi i na slušaoca, najjače iskazalo u njegovoj identifikaciji s junakom te predaje. Počeo je pripovijedati o nekom neutralnom nepoznatom čovjeku, no kad god bi događaji postali naročito napeti, Rančić je izricao njihov intenzitet time što bi prešao u prvo lice, tako da se u toku pričanja nekoliko puta smjenjuje kazivanje u prvom i trećem licu, što nimalo ne narušava cjelovit sklad. Rančić je oživio priču i slikanjem ambijenta, kao onim zapažanjem o kapelici na groblju gdje zimi gori vatra pa »stari ljudi idu opalit lulu«. Živom je komikom nabijena ona trka s groblja junaka pripovijetke i remete uz duhovito poigravanje riječju »prijatelj«.

Životopis Rančićev jedan je od tipičnih života siromašnoga sina Sinjske krajine: rođen god. 1902. u zabačenom selu Budimiru blizu

Trilja, bavio se u mladosti mnogo čime, bio je neko vrijeme, kako sam kaže, »kramar«, »košaru nosâ«, tj. bio je putujući prodavač sitne robe, a najviše je u životu radio kao zidar; oko godine 1922. preselio se u Brnaze kraj Sinja, gdje i sada živi kao zidar i seljak. Bio je aktivan učesnik narodnooslobodilačke borbe, kao i toliki drugi ljudi u tom slobodarskom kraju. Poznat je kao veoma marljiv čovjek; zatekla sam ga u poslu jer se u njegovoj kući upravo pretakalo vino, pa u prvi mah nije bio raspoložen da pripovijeda priče. No kada je počeo, uživio se, raspoložio, pa je svojim živahnim načinom pripovijedanja ubrzo okupio oko sebe malo društvo slušalaca kojima je svojim riječju, svojim glasom što ga glumačkom vještinom mijenja i u svakom času živo prilagođuje toku pripovijetke, dao svakako potpuniji doživljaj od onoga koji se može steći samim čitanjem napisanog teksta. Kada sam ga drugi put posjetila, odmah mi je rado počeo pripovijedati. Njegov je pripovjedački repertoar bogatiji od onoga što sam ja u dva susreta uspjela od njega prikupiti. U ovoj su zbirci njegove pripovijetke br. 1, 11, 12, 22, 47b, 50 (drugi dio teksta), 63, 64, 65, 72, 79, 82, 87 i 89.

Rančića su mi mnogi u selu spominjali kao vrsna pripovjedača. U njegovu se pripovijedanju osjeća da ne izvlači svoje pripovijetke iz duboko zakopanih pretinaca onoga što se davno u djetinjstvu čulo pa zatim zaboravilo, nego da još uvijek nalazi kadikad svoju publiku koja ga rado sluša. Premda je mnogo putovao po svijetu, većinu pripovijedaka što mi ih je kazivao zapamtio je iz svoga rodnog Budimira.

Susrela sam još nekoliko prilično dobrih pripovjedača, ponajviše žena, npr. Anu i Mariju Sikirica u Jabuci, Ivu Dinarina »Bašušu« u Glavicama, Anu Radan u Hrvacama, Stjepana i Mariju Radović u Radoviću i dr. Da su u Sinjskoj krajini narodne pripovijetke i predaje još uvijek pomalo u opticaju među svim pokoljenjima, među starijima a i među mlađima, osjetila sam u selu Jabuci, u gostoljubivoj seljačkoj kući narodnog pjesnika i poznatoga društvenog radnika Nikole Sikirice u kojoj se uveče okupilo cijelo malo sijelo, sastavljeno od njegovih ukućana i susjeda, gdje su se i mlađi i stariji, osobito žene, gotovo natjecali kazujući mi priče. Ovakve su prigode vrlo povoljne za upoznavanje opće atmosfere, ali buka, upadice, smijeh, djeca, česti izlasci i ulasci ometaju koncentraciju pripovjedača i mogućnost dobrog snimanja.

Rečeno je na početku da su prave bajke u našim zapisima iz Sinjske krajine relativno rjeđe i da rado odstupaju od klasičnog oblika bajke. To se osjeća u bajci *Kod Sunčeve, Mjesečeve i Burine matere* (br. 2), gdje je inače čudesan uvodni dio potpuno sažet i sveden na to da se muž i žena nisu slagali i »nikako nisu mogli da žive u redu«, pa je iz toga prozaičnog razloga muž napustio ženu, da bi otišao u nestvarne prostore bajke. (A ti nestvarni prostori tako su izrazito nadahnuti realnim kraskim predjelima i fantastično transponiraju sliku kraskih jama kroz koje se ulazi »doli« u »drugi svit«; i te ulaze otkriva Bura, ona dobro poznata domaća zagorska bura za koju ne postoji ništa neprobojno zatvoreno, kamo ona ne bi uspjela prodrijeti; no

ovakve fantastične transpozicije realnog, za razliku od uvoda ove priče, pripadaju pravom stilu bajke). Podjednako je pripovijetka *Kuća na ledini* (br. 5), koja je očito potekla iz skupine pripovijedaka o progonoj vjernoj ženi ili nevinoj djevojci s otkinutim rukama, ovdje izgubila svoj tradicionalni uvod te mnogo bliže realnosti govori o tome kako su bili »momač i cura, pa su ašikovali i ostane ona noseća, a on uteče u svit...«; dalji tok priče odgovara više-manje tradicionalnoj shemi kada sveti Petar čudesno stvori ženi kućicu na goloj ledini.

Za pripovijetke naših patrijarhalnih krajeva, pa tako i Sinjske krajine, simptomatično je da su ondje omiljeni motivi o zlim i pakosnim ženama, i da baš same žene to rado kazuju. Tako se u priči *Miš ili mišakinja* (br. 21) s oštrom malicijom persiflira žena, opaka samo po tome što se usudila proturječiti mužu, a zbog svoga zla jezika ostala je tri godine bez božićnog ručka; koliko je taj božićni siti ručak značio ovim ljudima poslije duge gladne godine, vidi se baš iz ove priče. U varijantama iz naših ravnih sjevernih krajeva ta je pripovijetka intonirana sasvim drukčije, blaže, prema izreci »pametniji popušta«.

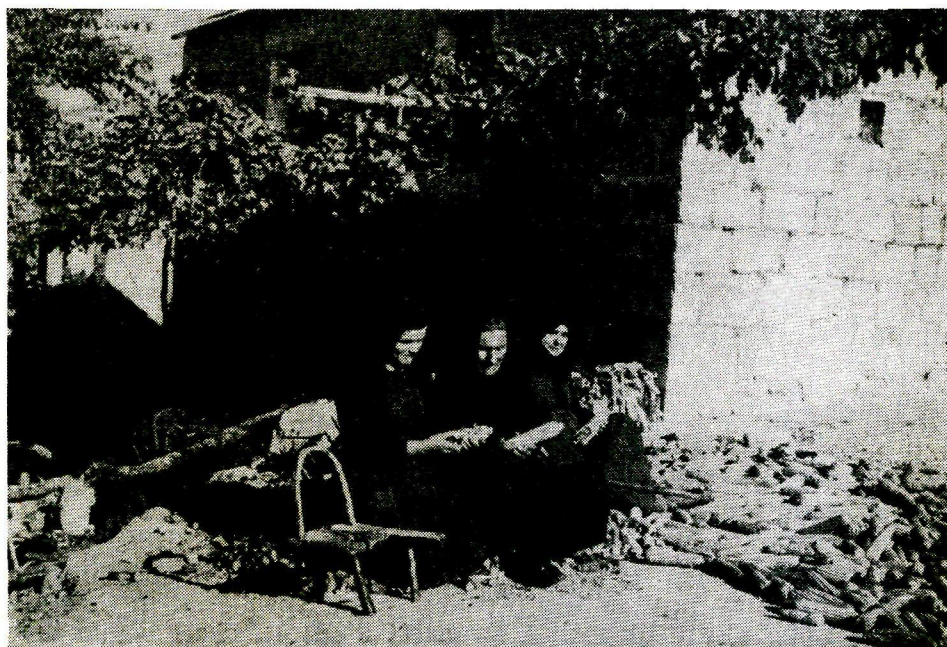
Domaća tradicionalna shvaćanja očitovale su se na svoj način i u pripovijeci *Tko se prvi naljuti* (br. 23). Tri brata služe redom kod pravoslavnog popa uz pogodbu da se nitko ne smije naljutiti. Najmlađi brat čini popu psine, od kojih je svaka mučnija od prethodne, i dok u svim ostalim varijantama ove nadaleko proširene pripovijetke vrhunac njegovih nepodopština bude u tome što on popu tobože nehotice usmrti majku ili ženu, ovdje pop i to otrpi, ali kada mu poslije sprovoda dođu gosti na daću a sluga im umjesto koze skuha kučku, pop to više ne može podnijeti. Oprostio bi sluzi sve, pa i to što mu je smaknuo majku i ženu, ali ne može mu oprostiti to »što si mi odbio moje prijatelje«. Ovo nije iskvarena varijanta s nevješto pomaknutom poantom, nego je to prava poanta za ovo područje stočara Dinaraca, gdje je gostoljublje svetinja iznad svih ostalih.

Neke pripovijetke s tradicionalnim opće poznatim sižeo modifikacijama su se pod utjecajem lokalnih vjerovanja. U sinjskom je kraju veoma prošireno vjerovanje da se u času kada se otvori nebo, čovjeku koji je to ugledao ispunjava svaka želja. To je domaće vjerovanje pripovjedačica unijela kao uvod u pripovijetku *Bog i tri brata* (br. 6) premda ova priča inače posvuda ima svoj stereotipni uvod u kojemu se kazuje kako su Bog i sv. Petar ili koji drugi svetac, ili pak anđeli, hodajući po zemlji, ispunili siromašnoj braći tri želje.

Inače su i u sinjskom kraju veoma omiljene legendarne pripovijetke u kojima se govori o Bogu i svecima što hodaju po zemlji i iskušavaju ljude. U tim pričama s vrlo arhaičnom podlogom na fini se način, s mnogo humora i humanog razumijevanja i uz izraženu društvenu kritiku, prikazuju ljudske slabosti i daju se sličice o socijalnim, psihološkim i moralnim aspektima života. One su protkane religioznim shvaćanjima na pučki, humanizirani, folklorni način. (Na toj se tematici dijelom ili potpuno osnivaju naše priče br. 4 — 8 i 44).

Još je jedno pučko vjerovanje dalo snažan pečat pripovijetkama Sinjske krajine. To su vjerovanja o vukodlacima. Njihova duboka

ukorijenjenost očitovala se u našim pričama i predajama br. 12, 13, 14, 57, 80 i 81. Epizodom o vukodlacima tumači se u tekstu br. 80 čak takav događaj u novijoj povijesti života dalmatinskih ljudi kakav je bio početak njihovih seoba u Ameriku; Amerika je ušla, doduše, samo u završnu poantu te predaje, sasvim iznenadno, bez prave organske veze s tokom prethodnog pričanja, no utoliko šarmantnije povezujući u svojoj naivnosti jedno staro stravično vjerovanje s događajima realne ekonomske povijesti domaćega kraja.

*Pripovjedačica Marija Sikirica iz Jabuke runi
kukuruz sa dvije žene*

Foto: M. Bošković-Stulli, 1965.

(Institut za narodnu umjetnost)

Priča *Kraljeva kći* — *vukozlak* (br. 13) u varijantama iz ostalih krajeva završava redovito kao prava bajka tako da mrtva kraljeva kći na kraju oživi i uda se za vojnika koji ju je čuvao u toku tri noći; no ovdje je pobijedilo dominantno vjerovanje o vukodlacima, pa kraljevoj kćeri na Veliki petak »provalu mišinu« trnovim kćem, tako da se više nije dizala niti je više plašila ljude. Priča br. 14 (*Mrtvi dragi* — *vukodlak*) pripada poznatom sižeu o Lenori, koji se i inače temelji na temi vukodlaka, a ovdje je od te klasične priče ostalo veoma malo iz fabule o neutješnoj djevojčinoj ljubavi, pa se sačuvalo čisto pričanje o vukodlaku. Tekst 57 (*Mrtvi preci sude o nasljedstvu*) završava također probadanjem vukodlaka, premda ono nije bilo potrebno ovoj sasvim drukčijoj, neobičnoj priči u kojoj umrli preci poput antičkoga

kora presuđuju o jednom sporu u kojemu su se sukobila dva shvaćanja narodnog običajnog prava.

U predajama ove naše zbirke prepleću se magijske i religijske predodžbe na način koji je tipičan za patrijarhalne sredine s nerazvijenom pismenošću, gdje je crkveni utjecaj bio jak, no ujedno čvrsto urastao u stare pučke tradicije, a i sami fratri i svećenici bili su u toku stoljećâ dio toga istog puka jedva nešto pismeniji od ostalih te i sami podložni mnogim pučkim vjerovanjima. Kako Fortis kaže, »bio rimske ili grčke vjere, taj svijet ima najčudnije predodžbe o religiji; a neznanje onih koji bi ih morali prosvjeteliti dovodi do toga da one iz dana u dan bivaju sve čudovišnije zamršene«. ² To su oni isti svećenici o kojima govori Frano Ivanišević, i sam svećenik, u svojoj dragocjenoj monografiji o Poljicima: oko polovine XIX st. bilo je u Poljicima mnogo popova (samo selo Jesenice imalo ih je 36). Učili su u seminaru u Prikom kraj Omiša, »no nije se puno gledalo ka danas za nauk, dosta je bilo naučit azbukvicu«. Živjeli su »sasvim prosto na težašku«. Ali su zato umjeli zaklinjati! »Strašno je bilo čut njiove molitve i zaklinjanja, zemlja bi se tresla«. A kada autor Ivanišević i jedan drugi školovan svećenik nisu uspjeli otjerati krupu, ljudi izgubiše povjerenje u njih jer školovani popovi »u đavla ne viruju, zato neće da ga prokunu«. Govorilo se: »Doklen god budemo jemat študijana popa u selu, nikad sriće u litini«. ³ (Poljica su područje susjedno Sinjskoj krajini koje je u mnogo čemu imalo sličan život, pa su im i narodne pripovijetke i predaje uzajamno prilično srodne, što se vidi usporedbom s Ivaniševićevom monografijom. S druge strane, u najbližem bosanskom području u Livanjskom polju pripovjedačke su tradicije također veoma bliske sinjskima, odnosno cetinskima, o čemu govori V. Palavestra u svojoj radnji o narodnim pripovijetkama Livanjskog polja. ⁴)

U pripovijetkama br. 9 i br. 11 kazuje se kako su se spasili dijete, odnosno djevojka koji su bili predani vragu: spasile su ih magijske formule i post Gospi Blagovisti. Dvanaest apostola, deset božjih zapovijedi, četiri evanđelista i dr., ukratko dvanaest posvećenih kršćanskih pojmova, nabrojeno je tu u formulističnom poretku hagade od 12 do 1, tako da su izgubili svaki drugi smisao osim magijske funkcije kojoj je, kao i uvijek, snaga u nerazumljivu ritmičkom automatizmu.

U predaji *Đava suši pare* (br. 61) fratar upućuje slugu kako će od vraga tražiti novac, a u predaji *Pekli mačku u loncu* (br. 63) fratar na Ugljanima blagosilja štulu kojom će ljudi načiniti krug odakle će zazivati vraga. U tekstu *Pop-vračar i dva đavla* (br. 64) pop je sam saveznik vragova (dok u jednoj vrlo srodnoj varijanti iz Poljica istu ulogu ima vračara baba Čoruša). Svi ovi primjeri daju živu sliku tradicionalnog spleta kršćanske religioznosti i magijskih vjerovanja u tim krajevima; otprilike na tom istom području doživio je u prošlom stoljeću F. Petter, gimnazijski profesor i prirodoslovac, bizarnu zgodu

² Alberto Fortis, *Viaggio in Dalmazia*, Vol. I, Venezia 1774, str. 63—64.

³ Frano Ivanišević, *Poljica. Zbornik za narodni život i običaje*, knj. X, 1905, str. 240—241.

⁴ Vljako Palavestra, *Narodne pripovijetke stanovništva Livanjskog polja*. *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*. Etnologija. NS, XV—XVI, 1961.

kada ga je jedan častan stari svećenik (ne vidi se koje vjere) uporno molio da mu otkrije onu biljku s pomoću koje se može pronaći zakopano blago.⁵

Ovi primjeri, valja naglasiti, nisu više slika današnjih vjerovanja kada su se i ljudi i život u Sinjskoj krajini prilično izmijenili i modernizirali u skladu sa suvremenim brzim društvenim razvojem, tako da je sve manje onih koji vjeruju u istinitost takvih pričanja. No ipak se ta vjerovanja pamte i o njima se, kako vidimo, još uvijek mogu čuti vrlo živa, sugestivna, dobro oblikovana kazivanja. Čini se da je to stoga što su ta pričanja i vjerovanja bila sasvim duboko usađena u taj svijet pa su mnogi današnji ljudi još pod dojmom njihove sugestivnosti i osebnijne draži, nose ih kao sjećanje poneseno iz djetinjstva; štaviše, i današnja djeca još uvijek pomalo slušaju i pamte ta pričanja, premda bez nekadašnje stravične impresioniranosti, oni većinom više ne vjeruju u istinitost, ali ih ta pričanja katkada još uvijek privlače i zanimaju.

Ima među našim predajama nekoliko takvih koje djeluju nekako vjerodostojno, s povijesnim i prirodnjačkim tumačenjima, ali su u stvari podjednako pučki naivne, premda i mogu sadržavati po koje zrno istine. Tako se, npr., pripovijeda o izvorima koji su nekoć obilato istjecali, sve dok ih nisu zatrpali Turci bivoljnim kožama bježeći pred kršćanskom vojskom, ili neki drugi nekadašnji žitelji prije svoga odlaska (vidi tekst br. 55 i bilješku). U kraskome kraju s rijekama ponornicama, koje tako čudnovato nestaju, da bi se opet drugdje pojavile, i gdje je nestašica vode životno pitanje prvog reda, želja i potreba za živom pitkom vodom isplela je te uvjerljive izmišljene priče.

Još je neobičnije po svojoj fantastičnoj fiktivnoj naučnosti kazivanje o panju zlata u Kamešnici (br. 56). Ono ima podlogu u nekim starim literarnim zapisima o zlatnim nalazištima na području Cetine, inspirirano je i zlatnom groznicom proteklog stoljeća i čudnim pričanjima naših iseljenika — povratnika, radnika po američkim rudokopima; uklopilo je u svoj okvir i tragičnu epizodu o onom našem rudaru koji je godinama u američkom rudniku sakrivao komad zlata što bi mu jednom imao donijeti bogatstvo, i tako je, krijući ga, dobio u rudniku tuberkulozu i umro je, a zlato je ostalo »i nije ga vidio niko«. Ostala je priča o golemom panju zlata u Kamešnici koji ima u američkom zlatnom rudniku tek ogranke, svoje žile.

Danas se pripovijedaju priče sve manje, zbog izmijenjenih općih shvaćanja i načina života te odlazaka na zanate, školovanja i radove, i zbog drukčijeg načina razonode i izmijenjenih kulturnih potreba, i zbog rasprostiranja sredstava masovne komunikacije (radio, televizija), a napokon i zato što se postepeno gube one prilike koje su poticale na pričanje priča: zimska sijela uz ognjišta, dugi dani na zajedničkoj ispaši ovaca, zajednički radovi, nekadašnja noćenja u karavanskim postajama — hanovima, pričanja prosjaka i putnika namjernika kojima se nikada nije uskraćivao konak, noćna bdjenja u kućama kad bi se čuvao mrtvac (o čemu govori J. Milićević u ovom zborniku na str 468).

⁵ Franz Petter, Dalmatien in seinen verschiedenen Beziehungen, I, Gotha 1857, str. 217—218.

Lovrić je ovako predočio najtipičniju zgodu kada »Morlaci« pričaju priče:»... zimi, napunivši dobro trbušinu, ponajviše mnogo sjede, te praveći polukrug oko ognjišta, gdje se griju, naizmjenično pripovijedaju prljave priče, ali ne zaboravljaju ni istinite, koje se tiču povijesti našeg naroda. Priče, koje sinovi primaju od otaca, predaju se dalje unucima, i tako redom, tako da se po predaji čuvaju uspomene na sva davna znamenita djela, koje se mijenjaju prema sklonosti onoga tko priča.«⁶

Moji su mi pripovjedači spominjali različite zgode u kojima bi se slušale pripovijetke. Ante Rančić i Mate Krce sjećaju se prosjaka koji je pripovijedao (v. tekstove br. 83, 87 i 89); Ana Račan čula je većinu svojih priča od bake, koja je pričala djeci, te od oca i strica; otac i stric pripovijedali su ponajviše »pačajuć duvan«, pa se tako taj monotoni rad obavljao bolje i zabavnije. Kata Ivić zapamtila je priče iz mladosti sa sijelâ u svojoj roditeljskoj kući, gdje su se redovito okupljale »sildžijek«.

Kakve su sve bile nekadašnje zgode za pripovijedanje, živo je opisano na kraju našeg teksta 73: »Pa tako bi pripovidali uvečer kad bi sidili... Ovako okolo komina pušili bi, nije se bilo na radovin, nije bilo zaposleno... Pa su bili oni stari ljudi, nalože onu vatru veliku, pa sidi pokraj vatre pa to puši, i zaspu pokraj vatre, pa i ostanu tako ko zna kol'ko, ne bi išo ni na krevet, lak mu je bio krevet, bilo malo slame i malo maže, to mu je bio krevet«.

Svega toga, dakako, danas više nema. Sada se još ponajviše pripovijeda djeci. (Iva Dinarina »Bašuša«, npr., često priča priče djeci, koja je veoma rado slušaju.) Ponekad se još i među odraslima pripovijedaju priče i predaje kada se nađu na okupu ukućani ili susjedi.

Anegdote, kratke zgode, zanimljivi ili neobični doživljaji, uspomene iz rata i sl. pripovijedaju se, naravno, i danas punim intenzitetom, no ta su pričanja kvalitetno podosta drukčija od tradicionalnog pripovjedačkog repertoara, pa se na njih ovdje posebno ne osvrćemo. Izuzetak su anegdote o Vici Buljanu, popularnom i omiljenom prvoborcu Sinjske krajine, koje se vrlo mnogo prepričavaju i može se reći da su do danas već postale tradicionalne te da dosjetke Vice Buljana pomalo podsjećaju na nekoga modernog Nasrudin-Hodžu. Anegdote o Vici uvrstili smo u ovu zbirku.

Vratimo li se sada spomenima sinjskih pripovijedaka koji se usreću u dosadanjoj literaturi, osvrnut ću se najprije na dvije veoma poznate legende toga kraja: na legendu o Gospi sinjskoj i onu o svetom Jurju. (One se ne objavljuju među tekstovima ove zbirke jer ti naši zapisi ne sadrže nikakve nove pojedinosti a nisu ni stilski uspjeli.)

Legenda o čudotvornoj Gospi sinjskoj kazuje o tome kako su franjevci god. 1687. donijeli njezinu sliku u Sinj iz samostana u Rami te kako je ona vršila mnoga čudesa, pomažući onima koji su joj se zavjetovali. Davala bi znakove svoje milosti time što bi mijenjala boju

⁶ Ivan Lovrić, Bilješke o putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa, Zagreb 1948, str. 81. (Prvo izdanje: Osservazioni di Giovanni Lovrich sopra diversi pezzi del Viaggio in Dalmazia del Signor Abate Alberto Fortis, Venezia 1776.)

lica od rumenila do blijedila, što bi se smiješila ili bila tužna; u velikoj nevolji slika bi se znojila; prije pojave kuge kretali su se i zvonili prstenčići na zavjesi pred Gospinom slikom. Zaštitila je, prema legendi, Sinj i okolicu od kuge. Najslavnije njezino čudo vezano je uz poznatu

Pripovjedačica Ana Radan iz Hrvacá

Foto: M. Bošković-Stulli, 1965.

(Institut za narodnu umjetnost)

tursku opsadu Sinja 1715, kada je, kako legenda kaže, Gospa udarila srdoboljom na tursku vojsku, unijela među njih pometnju i tako spasila Sinj i cijeli kraj od Turaka.

Ova je legenda crkvenog postanja pa se odatle proširila među narod; sačuvala je karakter crkvene vjerske tradicije, ali je poprimila i pučka obilježja.

Postoji o toj legendi prilično obilna literatura, koju je pregledno iznio J. Šetka u zborniku *Sinjska spomenica* (on navodi radove franjevacu Petra Filipovića, Ivana Markovića, Stanka Petrova i drugih).⁷ Šetka prikazuje legendu prvenstveno s vjerskog aspekta, no Spomenica donosi i neka pučka kazivanja, kao ono bosansko prema kojemu su Turci pričali »kako je noću za vrijeme opsade Sinja 'Velika Gospoja' u velikom svjetlu s gradskih bedema ljuto prijetila njihovoj vojsci i da su dršćući od straha pobjegli ispod bedema sinjske tvrđave«.⁸

Već je prije legendu o Gospi sinjskoj spomenuo Ivan Lovrić — o tome kako narod vjeruje da ona mijenja boju lica i čini čudesa te da je, prema predaji, sliku Sinjske gospe naslikao sveti Luka evanđelist.⁹ Pjesme o Gospinu čudu prilikom opsade Sinja donose i Kačić i Grabovac, a noviju pučku verziju pjesme, zapisanu god. 1951, objavio je J. Šetka.¹⁰ Gospino se čudo spominje i u Šimunovićevo »Alkaru«, a poseban značaj ima u romanu »Kurlani« Mirka Božića. Na pučkom vjeronvanju o Gospinoj milosti, o mijenjanju njezina lica, satkan je umjetnički najsnažniji i najhumaniji dio Božićeva romana, prikazujući svu stravičnu i tragičnu moć takvih masovnih psihoza. U dodatku svom romanu prepričava Božić poznatu legendu o Gospi, uz vlastiti pomalo prosvjetiteljski komentar, te uz dragocjena dijaloška sasvim pučki intonirana kazivanja o Gospinu čudu za turske opsade: kako su Sinjani Turcima »napunili tur«, kako im je »Gospa natrala sračku u đotluke«, kako je jedan očevidac, čuvajući ovce u Obrovcu, gledao kako su Turci pritisli polje, pa se zasnijetio oblak nad gradom i u njemu se ukazala žena, »od ljepote ne možeš gledati u nju. Podigne ovako ruku, a Turci bjež uz Prolog, bacaju oružje i drže pune hlače da im ne spadnu«, pa kako je otjerala Turke s preslicom u jednoj a barjakom u drugoj ruci, te se na kraju umorna spustila u Sinju na ploču na Petrovcu, gdje se odonda u procesiji uvijek spušta njezina slika.¹¹

Napokon, institutska rukopisna zbirka N. Bonifačića Rožina sadrži također kazivanje o Sinjskoj gospi (rkp. 757, str. 66).

Vrlo srodne legende o Gospinim čudima vezuju se i uz druge crkve i prošteništa. Sveti Luka evanđelist naslikao je, prema legendama, više Bogorodičinih slika; jednu takvu sliku vidjela sam kraj Bologne (Santuario della B. V. di S. Luca).

U mnogim je bitkama Gospa, po legendi, na sličan način kao u Sinju protjerala neprjatelja — Tatare, Turke, morske gusare... Kada su Turci (odnosno po starijoj povijesnoj tradiciji Tatari) na Jelenskom polju ušli u crkvu, Majka božja trsatska bacala je na njih s neba goruće kamenje, pa se po mrtvim Turcima poslije prozvalo Grobničko polje.¹² Od manje poznatih lokalnih legendâ da spomenemo jednu iz

⁷ Dr o. Jeronim Šetka, Čudotvorna Gospa sinjska. *Sinjska spomenica 1715—1965*, Sinj 1965, str. 9—38.

⁸ *Sinjska spomenica*, str. 45.

⁹ Lovrić, o. c., str. 48—49.

¹⁰ Jeronim Šetka, Fra Andrija Kačić-Miošić i narodna pjesma. Zbornik za narodni život i običaje, knj. 38, 1954, str. 58—63.

¹¹ Mirko Božić, *Kurlani*, Zagreb 1954.

¹² Ivo Jardas, *Kastavština*. Zbornik za narodni život i običaje, knj. 39, 1957, str. 79—80. — Vidi i: I. S. Kukuļjević, *Borba Hrvatah s Mongoli i Tatari*, Zagreb 1863, str. 50.

Trstenog u Dubrovačkom primorju (gdje se također čuva jedna čudotvorna Gospina slika); Gospa je ondje, prema legendi, spriječila Turke da poharaju selo izišavši pred njih sa štapom; a od Cavtata je otjerala noću gusare držeći u ruci preslicu, kao i u sinjskoj legendi.¹³

Legende o svetom Jurju u sinjskom kraju drukčijeg su tipa od ovih o Gospi. One se osnivaju na poznatoj legendarnoj tradiciji o sv. Jurju koji je ubio zmaja, onako kako je taj motiv opjevao Radman u deseteračkoj pjesmi koja se naširoko popularizirala kroz brojna izdanja Kačićeva *Razgovora*; no sinjskim je legendama o Jurju ta tema bila samo opća osnova na kojoj se izgradila lokalna narodna predaja pravoga folklornog tipa. Naime, Širin-grad iz pjesme o sv. Jurju smješten je, po domaćoj predaji, uz rijeku Cetinu, oko 6 km od Sinja, na mjestu današnjeg Čitluka, staroga rimskog Aequuma; ondje se nalazi brdašce Krinj s ruševinom crkve sv. Jurja, a blizu njega je jezero i plodno polje s podzemnim vodama zvano Smradovo (kraj Hana). U pučkoj se predaji stopila legenda o Gavanovim dvorima s pričanjem o sv. Jurju koji je spasio kraljevu kćer od zmaja. Pripovijeda se da je ondje sagnjilo i zmajevo tijelo, odnosno prema drugima samo glava ili rep, pa je tako postalo Smradovo. Prema zabilješki V. Vukovića, pričaju ljudi kako je Jure vodio zmaja preko Šušnjevače, kod Bakračice mu je odsjekao glavu, a rep bacio u slanu jarugu, koja se usmrđjela i prozvala Smradovo. U jezeru koje se ondje nalazi vide se, po narodnom pričanju, zidovi potonulih Gavanovih dvora, a i zmije, psi, mačke i šestorogi mali volovi s crvenim pasovima, oni izlaze ljeti iz jezera u Hrvatačko polje i bodu se s hrvatačkim volovima — pastiri su ih vidjeli. Već i Lovrić spominje da je sv. Juraj ubio zmaja kod Krinja. Stjepan Grčić u svojim *Sinjskim narodnim pjesmama i pričanjima* donosi također proznu predaju o »sinjskom« Širin-gradu, a uz to i pjesmu guslara Domnjaka, uglavnom sličnu Radmanovoj, ali je završno lokalizirana prema domaćoj predaji: »Tada Jure zmaja odvodio, na Smradovu njega pogubio«. Prema zapisu J. Milićevića mjesto događaja precizno je lokalizirano »kod Miloševi' kuća u Hrvacama«.¹⁴ Zapis V. Palavestre o sv. Jurju prepričava se u ovom uvodu na str. 327.

Legende o sv. Jurju ubici zmaja veoma su popularne u mnogim našim krajevima ponajviše prema Radmanovoj pjesmi, no i izvan sinjskog područja nailazimo u proznim predajama na slična povezivanja te legende s domaćim lokalitetima. Nekoliko takvih slučajeva naveo je T. Maretić¹⁵, a i u korespondenciji Vuka Karadžića nalazimo jedan primjer iz Srbije.¹⁶

¹³ V. Vuletić — Vukasović, Kako je postalo Trsteno. Karadžić, 2, 1900, br. 11—12, str. 205. — M. Bošković-Stulli, Narodne pripovijetke (Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 26), Zagreb 1963, tekst br. 164. Gusari u Cavtatu.

¹⁴ Legende o sv. Jurju, smještene u okolici Sinja i povezane s lokalnim predajama, navode se u ovim djelima: Lovrić, o. c., str. 36; Stjepan Grčić, Sinjske narodne pjesme i pričanja, Split 1920, str. 49—51 i 57. Zbornik za narodni život i običaje, knj. 27/1, 1929, str. 177—178 (Vice Vuković, Sv. Jure, Krinj u Dalmaciji). Mladi Hrvat, Split, 2, 1941, br. 8, str. 12—13 i br. 9, str. 11 (S. M. Celinić, Sv. Juraj oslobađa Gavanovu kćer); Giuseppe Modrich, La Dalmazia. Torino — Roma 1892, str. 375; J. Milićević, Folklor Sinjske krajine, rkp. INU 758, str. 194—196.

¹⁵ T. Maretić, Naša narodna epika, Zagreb 1909, str. 195—199.

¹⁶ v. M. Bošković-Stulli, Naš neispunjen dug prema Vukovim narodnim pripovijetkama. Anali Filološkog fakulteta, knj. 4 (Vukov zbornik I), Beograd 1964, str. 80.

Prve poznate zapise o sinjskim narodnim pričama i predajama susrećemo u književnosti XVIII st. u znamenitom Fortisovu putopisu po Dalmaciji i osobito u Lovrićevu osvrtu na to djelo.

Fortis priopćuje anegdotu o jednom »sinjskom Morlaku«: on je, prilikom pregovora o razmjeni zarobljenika poslije tursko-mletačkog rata, na podrugljivu primjedbu turskog predstavnika da je loš posao dati nekoliko turskih zarobljenih vojnika u zamjenu za jednoga samog časnika, spremno odgovorio: »Znaj da moj dužd uvijek rado daje nekoliko magaraca u zamjenu za jednog dobrog konja«.17 Sva ona brza i reska duhovita dosjetljivost Sinjanâ ogleda se već u ovoj sitnoj anegdoti.

Fortis govori i o »morlačkim« vjerovanjima u vještice, đavolke (»folletti«, možda su to macići), u noćna priviđenja, vraćanja, vukodlake; donosi predaju kako su vještice vadile srca, sasvim jednako kao u našem tekstu br. 86.18 On prvi priopćuje, u donekle drukčijem obliku nego ostali, poznatu sinjsku lokalnu predaju o Mojanci, koju su poslije njega pribilježili Lovrić, Grčić i Vuk, a zabilježili smo je i mi već u naše dane; osvrt na Fortisov i ostale zapise te predaje donosimo u bilješci uz naš tekst 48.

Knjiga Ivana Lovrića, rođenog Sinjanina, koji je umro u svojoj 23. godini kao blistav mlad intelektualac na razini evropskih naprednih duhovnih strujanja svoga vremena, obiluje primjerima kraćih narodnih priča, predaja i vjerovanja sa cijeloga cetinskog područja. Njegova je knjiga (v. bilj. 6) čitaocima lako pristupačna, pa ćemo se ograničiti na sažetu kratku informaciju o tim predajama:

U spilji kraj izvora Cetine nalaze se, po »morlačkom« vjerovanju, kosti svetih mučenika, ondje su boravili pustinjaci te vile i duhovi koji čuvaju blago (str. 19 i str. 28). Pod nadgrobniim kamenjem blizu izvora Cetine sakriveno je blago (str. 24). U Zelenom viru blizu Bitelića ima tako velikih riba da mogu ribarima prevrnuti lađe (monok-sile; str. 31). U Karakašici žive velikim dijelom Cigani. Priča se da su oni ostatak faraonovih sljedbenika koji su se spasili od egipatskih voda na sanducima bubnjeva (str. 37). Slama bačena u jedan od ponora Prugova pojavila se, prema pričanju, u nekoj slatkoj vodi na šibenskim otocima (str. 44). Pričanja o gromu iz vedra neba (str. 44). Bila dva brata Cigana koji su uvijek tačno proricali kakvo će biti vrijeme: jedan bi rekao da će biti kiše, drugi da neće (str. 148). Vještice šalju tuču; vještac je i vihor koji katkada prenese morske ribe na visoke planine; gromovi su kola sv. Ilije (str. 148). Bura izlazi iz spilja u planinama (str. 151). Godine 1769. pojavila se repatica a za njome potres i sjeverna svjetlost — ljudi povjerovala da je to konac svijeta. U te je dane neki »Morlak« noću gonio za Božić kući vino i dvije mješine i sreo golema čovjeka kako peče vola na ražnju. On pozove Morlaka na večeru. Izjede vola i ispije sve vino, objasni da je on Glad što hoda po svijetu. Nastane vjerovanje da je to bio Antikrist (str.

¹⁷ Fortis, o. c., str. 62.

¹⁸ Ibid., 64—65. Još jedna anegdota iz Fortisove knjige, ona o Vrgorčaninu koji je ukrao kotao, prevedena je s talijanskog i objavljena u mojoj spomenutoj zbirci »Narodne pripovijetke«, 1963, br. 112.

152—153). Predaja o tome da su nekoć bila tri sunca (str. 154—155; naš tekst br. 45 govori o istome motivu). Vjerovanja o Dobroj srići i Nesrići, o opsjednutima, o snovima (snovi o zakopanom blagu), o vješticama (vade djeci srca; napuštaju tijelo u obliku leptira) — str.

Prelja u selu Potravlje

Foto: I. Marović

(Etnografski muzej, Split)

155—159. O sjemenu paprati pripovijeda se da bi onaj tko bi ga sabrao u Ivanjskoj noći »mogao saznati sve što se zna i misli u svijetu« (str. 161). Vukodlaci se stvaraju od kože »naduvane od vruga i napunjene krvlju«, siluju tuđe žene (str. 162). Opisuje i druga vjerovanja, koja su poznata još i danas pa se dijelom donose i u ovoj zbirci — o maciću, mori, maninorgu, vadi, noćnim utvarama, svješticama (modar

oganj predstavlja dušu pokojnika, a crven oganj blago), govori o traženju blaga s pomoću rašalja (str. 163—167). Tko vidi da se otvorilo nebo, dobit će milost koju u taj čas zatraži (str. 168; o tome govore i naši tekstovi br. 6 i br. 46). Donosi i predaje o Mojanci, sv. Jurju i Gospi sinjskoj, što smo već spomenuli.

U našem je stoljeću nešto veći broj sinjskih narodnih predaja objavio Stjepan Grčić prema kazivanju guslara Bože Domnjaka iz Potravlja najvećim dijelom u zbirci *Sinjske narodne pjesme i pričanja* (v. bilj. 14).

Te ćemo predaje, kao i Lovrićeve, samo vrlo kratko prikazati: već smo spomenuli legendu o sv. Jurju (str. 49—51 i 57); u Jasenskom se nalazi »divojačko greblje« gdje su izginuli svatovi (str. 57); Kralj Pasoglav (Midine uši kao naš tekst 59; str. 196); Grad Solin (str. 196—197); Kralj Atan posika kralja dalmatinskog (o Atili, pokopan je tajno u Mađarskoj, ubijeni su svi svjedoci; str. 197); Kralj Mihovilo iz Kučina (okrunjen na Solinu, poslije njega zavladao Mlečani, str. 197); Turci i Mlečani (mletački dužd dao Turcima slobodu da osvajaju naše gradove, str. 197); Propast kršćana u Ježeviću (na Paškom polju Turci posijeku kršćane, fratar prokune polje: »Polje moje, lipo si račalo žitom lipim i pürmičom, a od sada piskom i kamenom«; str. 198); Kršćani u Otišiću (ondje je bila katolička crkva, poslije se naselili Srbi, str. 198); Turska kula u Dabru (str. 198); Kula u Rupotinama (u njoj živio Turčin Adolf, zavolio Mladinovu kćer iz Splita, otac je zatvori; roditelji mu nađu drugu djevojku koju on neće, djevojka od tuge umre. Primijećena je sličnost ove predaje s Botičevom *Bijednom Marom*. U to je kuli pop Čulin ubio Turčina; str. 198—199); Smrt Dizdara na Konjskom (ubije ga sluga, kome Mlečani podare imanje na Konjskom, str. 199); Mojanka (osim već spomenute predaje o Mojanci navodi se i »Obišeni dub« gdje su svatovi izginuli zbog dviju nevjesti, str. 199); Janko (Janko je bio tursko kravarče, dobio jakost od vile kao nagradu za to što joj je načinio hlad, kao u našem tekstu br. 74; Janko tjera Turke iz Kotarâ, s Petrova polja i iz Cetinske krajine. Misli se očito Janković Stojan, a ime Janko ostalo mu je po analogiji sa Sibirjanin Jankom; str. 200—201); Janko u Livnu (u kamenu ostali tragovi njegova putalja gdje je skakao i rupa koju je Janko probio kopljem. Slično u našem tekstu br. 53; str. 201); Bože Vučković (traži od age, glavara Potravlja, da mu dade Poljica, današnje Maljkovo, da ondje »izimi koze«. Ubije Turčina koji se nije dao odande istjerati, a bula s djecom uteče u Livno. Kolonel mu kao nagradu daje što je tražio; str. 201—202); Potravlje (ondje gore »sviće«; vodu Orlovaču začepili su Vižigoti s pomoću devet opaklenih bivoljih koža, kao u našem tekstu br. 55; u Crkvinama ima blaga: treba dojašiti na naopako potkovanu bijelom paripu i dati se poljubiti od zmije — uklete djevojke; str. 202—203).

U zbirci *Kotarske narodne pjesme*¹⁰, što ih je također zabilježio po kazivanju Bože Domnjaka, donosi Grčić priču o kralju Matijašu

¹⁰ Stjepan Grčić, *Kotarske narodne pjesme*, Šibenik 1930.

koja dijelom odgovara našem tekstu br. 22, pa je prikazujemo u bilješci uz taj tekst. Na str. 131 objavljuje Grčić predaju o Stojanu Jankoviću: vile su mu poslije smrti odnijele i uzgojile sina Nikolu; u Jankovoj kuli na Islamu viđaju se na prozoru pelene i povoji što ih suše vile.²⁰

Moglo bi se naći još pojedinačnih zapisa narodnih pripovijedaka iz sinjskoga kraja. Ima ih vjerojatno ponešto u Kapićevu »Pučkom listu«, koji je izlazio u Splitu, ali se ondje iz tekstova često ne može razabrati odakle potječu. Navest ćemo samo dvije narodne priče što ih je zabilježio skupljač s pseudonimom »Cetinski mlinar«: prva priča kazuje kako su lupeži ukrali drugom lupežu meso, a on ga ponovo ukrao od njih (Aarne-Thompson 1525E); drugi tekst kazuje zašto kamen ne raste a drvo raste.²¹

U kalendaru *Zadrugar* objavljuje se legenda iz Kaštelâ koja pripovijeda kako je hajduk Jadrić iz Trolokava krao po Sinju, Vrlici i Trogiru. Kada je s dva druga htio opljačkati crkvu u Sinju, nađe crkvu punu vojnika, netko zgrabi lopove i izbaci ih napolje. Ukrađu ovcu, no ne mogu se nasititi dok je jedu; s njima je, naime, neopažen jeo i vrag.²²

Narodne predaje sinjskoga i šireg cetinskoga kraja imale su sretnu sudbinu da je jedan naš dobar književnik osjetio za njih ljubav i sklonost pa ih je na svoj poseban književni način uklapao u djela koja je pisao. Neke najljepše pripovijetke Dinka Šimunovića ne bi nikad mogle biti napisane bez inspiracije dobivene tim predajama; a u drugim njegovim pripovijetkama predaje su utkane naoko tek usput, epizodno, pa ipak su one i ondje neotuđiv dio pripovjedačkoga umjetničkog tkiva. Šimunović je te svoje lirski obojene reminiscencije uzimao iz (danas potopljenih) Koljanâ kraj Vrlike gdje je praveo djetinjstvo kao učiteljsko dijete, pa iz kninskoga kraja odakle mu je potjecala obitelj, iz Hrvacâ i šire Sinjske krajine gdje je više godina učiteljevao. Sve su te tradicije među sobom u biti veoma bliske pa neki motivi koje je uzeo prema kazivanjima iz kninskog ili vrličkoga kraja imaju i danas sasvim adekvatne varijante u našim zapisima iz Sinjske krajine.

* U nekrologu S. Grčiću u Prilozima proučavanju narodne poezije 3, 1936, sv. 2, str. 246—252 navodi M. Cović, uz ostalo, da je ostalo u rukopisu nekoliko Grčićevih zbirki i među njima »mnogo narodnih umotvorina: pričanja, poslovia i ostaloga«. G. Bujas u raspravi »Sakupljač Stjepan Grčić i guslar Ežo Domnjak« u Zborniku za narodni život i običaje knj. 38, 1954, navodi također da je Grčić prikupio podosta proznih kazivanja (str. 139), te da je on bez uspjeha tragao za Grčićevom ostavštinom.

Institut za narodnu umjetnost posjeduje prijepis Grčićeve rukopisne zbirke »Sinjske narodne pjesme«; izbor pjesama iz te zbirke objavljen je god. 1943. (Stjepan Grčić, Senjanin Ivan, Zagreb 1943). Zanimalo nas je posebno da li su sačuvani i Grčićevi prozni zapisi, pa nam je na našu molbu prof. o. Josip Soldo iz Sinja u pismu od 14. kolovoza 1967. ljubazno priopćio da je on pronašao i spremio u Sinjski samostanski arhiv veći dio ostavštine S. Grčića (u dva fascikla); ta ostavština sadrži ove rukopise: 1. svezak: 1. Zivotopis Bože Domnjaka; 2. »Junačke narodne pjesme«; 3. Narodne pjesme i pričanja; 4. »Radovan i Milovan«; 5. Materijal tumačenja pjesama iz pjesmarice »Sinjske narodne pjesme«; 6. Materijal tumačenja pjesama iz pjesmarice »Kotarske narodne pjesme«; 7. Materijal tumačenja pjesama iz pjesmarice »Kraljević Marko«; 8. Bilješke i literatura što ju je S. G. upotrebljavao pri proučavanju narodne poezije; 9. Korespondencija i osobni spisi. — 2. svezak: Narodne pjesme štampane u izdanim pjesmaricama (trebalo bi provjeriti da li tu ima i neizdanih pjesama).

Prozne predaje vjerojatno su sve na okupu u spomenutom dijelu rukopisa »Narodne pjesme i pričanja«. Nismo, na žalost, ovaj put dospjeli da ih proučimo.

²⁰ Pučki list, 12, 1902, br. 16, str. 128—129 i 13, 1903, br. 7, str. 79.

²² Zadrugar (kalendar), Zagreb, 1926, str. 140—141.

Njegove pripovijetke *Duga*, *Kukavica*, *Alkar*, pa u manjoj mjeri *Sirota*, *Muljika*, *U planinama* i druge, njegova autobiografska djela *Mladi dani* i *Mladost* proniknuti su narodnim pričanjima. Nijedna od tih njegovih pripovijedaka ne reproducira narodnu predaju radi nje same, kao dopadljiv bizaran motiv, one imaju svoju izraženu funkciju u slijedu piščeve misli, koja je daleka od stila ukrasne folklorne pitoresknosti.

Duga, jedna od najljepših pripovijedaka Dinka Šimunovića, izgrađena je na motivu o djevojčici Srni koja je željela postati dječakom. Potku je toj pripovijeci dalo narodno vjerovanje »da kad koja curica protrči ispod duge, pretvori se u muško«, a nadahnulo je Šimunovića da napiše tu pripovijetku kazivanje njegove majke koja je kao djevojčica, kao peto žensko dijete svoga oca, ponesena ludom željom da postane dječak, u Kninskome polju zaista jednom pokušala trčati ispod duge (što je on ispriповjedio u *Mladim danima*). U Sinjskoj se krajini i danas kazuju jednaka vjerovanja o dugi, o čemu svjedoči naš tekst br. 47.

Kukavica je pripovijetka koja kao da dalekim indirektnim putem pripovijeda o samom Šimunoviću, onome pravom, koji se s jedne strane sav oduševljavao i divio junaštvu, hajdučiji, slobodarstvu gorštackom, a misleći da i sam pripada tom svijetu, živeći u njemu, bio je ipak osamljen tuđinac i bolno je osjećao svoju izdvojenost, o čemu govori u *Mladim danima*; izdaleka je taj osjećaj literarno projicirao u lik staroga kaluđera zvanog Kukavica. (Temom osamljenosti tuđinca proniknut je, dakako, i roman *Tuđinac*, ali ondje u direktnom značenju te riječi i umjetnički mnogo slabije.) Pripovijetka *Kukavica* građena je na stravičnoj temi: Spasoje, sin mlinara i hajdučkog jataka, begova kmeta, čuva begovo stado i potajno kolje begu ovnove pa ih spušta u bezdan podno polja, odande ih odnosi podzemna voda i izbacuje iz spilje pod hridinom kod očeva mlina gdje kluču voda i čini jezero; ondje otac mlinar dočekuje i mluzima zaklane ovnove. Jednog dana, dok je otac iščekivao ugovorene životinje, umjesto ovna izbaci voda njegova sina, zaklana, bez glave — ubio ga je i bacio beg saznajući što mu čobanin čini. Kaluđer Kukavica doživio je sve to kao malo dijete, bili su mu ono stariji brat i otac. Ispričao je piscu taj događaj, kao svoje davno sjećanje iz magle, u koje ostali kaluđeri ne vjeruju »veleći da tako samo narod priča«. Narod zaista tako pripovijeda. Ova je epizoda piscu izvanredno poslužila ne samo da naslika jedno čudno, junačno i strašno doba nego i da njome izmodelira svoga kaluđera Kukaviću, hajdučkog sina koji se plašio hajdučije. Sjeća nas ta priča, na svoj način, svojom rafinirano okrutnom jezovitošću, i srednjovjekovih evropskih novela poput one o gospi Provansalca Guiglielma Rossiglionea kojoj je muž servirao na srebrnu pladnju, sasječano i začinjeno mirodijama, srce njezina ubijenog ljubavnika (*Dekameron*).

U stvari, Šimunović je upotrijebio gotovu narodnu predaju: postoji nekoliko posve analognih narodnih varijanata o čobaninu koji kolje begove ili nečije tuđe ovce pa ih podzemnom vodom šalje svome ocu, sve dok ne bude i sam mrtav poslan istim putem. Primjeri koje

poznamo potječu iz Bosne i Hercegovine, a lokalizirani su najčešće u krajevima gdje rijeke poniru i opet se pojavljuju čineći jezero (Fatničko polje, jama Lipovača kod Nevesinja i dr.).²³ Pretpostavljam da se Šimunović nije poslužio tim objavljenim primjerima, nego je to

Sušenje kukuruza u selu Jabuka

Foto: M. Bošković-Stulli, 1965.

(Institut za narodnu umjetnost)

čuo pripovijedati negdje u Cetinskoj krajini, možda u manastiru Dragoviću od kakva kaluđera rodom iz Bosne. Slična bi se predaja, uostalom, mogla lako lokalizirati i u Cetinskoj krajini s njezinim tipičnim kraskim podzemnim vodama.

A sada da se osvrnemo na jednu narodnu predaju koja je zauzela istaknuto mjesto u Šimunovićevu *Alkaru* (najslavnijoj, ali ipak ne najboljoj njegovoj pripovijesti). To je kazivanje o »vađenju mazijek«, o tom prastarom pravnom postupku utvrđivanja krivnje koji poznamo već iz stare rimske priče o Muciju Scevoli, a fiksiran je i u mnogim pravnim spomenicima, osobito srednjovjekovnim: osumnjičena osoba mora iz uzavrela kotla vode golom rukom izvaditi komad gvožđa (maziju), pa ako ruka ostane zdrava, znači da čovjek nije počinio krivicu za koju je optužen. Za običaj vađenja maziže ima potvrda i u našem narodnom običajnom pravu (v. bilješku uz naš tekst br. 58). U jednoj epizodi *Alkara* kazuje neki starac kako je za njegove mladosti

²³ Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo, knj. 27, 1915, str. 50–51; Luka Grdić-Bjelokosić, *Iz naroda i o narodu*, Mostar b. g., knj. 2, str. 26–27; Karadžić, knj. 1, 1899, br. 12, str. 259–261.

njegova strina bila osumnjičena da je ukrala trubu platna. Odluče da će joj suditi prema starom običaju — da vadi maziju. Ona »zaroni rukom, izvadi maziju i baci je na zemlju. . . a ruka bila kâ i bila! Niti viknu niti jauknu. . .«. Poslije se saznalo da platno nije ni bilo ukradeno. Nakon ove starčeve priče, pod njezinim sugestivnim dojmom, odluče seljaci da će natjerati na vađenje mazije ženu u koju su sumnjali da je vještica.

Mislim da sam s priličnom sigurnošću uspjela utvrditi gdje je Šimunović otkrio taj svoj motiv o vađenju mazije. U selu Hrvacama zabilježila sam predaju koja potpuno odgovara epizodi iz *Alkara* (naš tekst 58). Mjesto strine bila je tu osumnjičena nevjesta, a mjesto ukradene trube platna radilo se o peći sukna. Sjetimo li se da je *Alkar* bio objavljen god. 1908, a da je Šimunović prije toga služio kao učitelj u Hrvacama (od 1892), te da se radnja *Alkara* događa u blizoj okolici Sinja, možemo uvjerenost tvrditi da je Šimunović čuo u Hrvacama tu istu predaju i unio je zatim u svoju pripovijest. Pripovjedačica Ana Radan dobro pamti Dinka Šimunovića i kaže da joj je bio učitelj. Čitala je *Alkara* i sjeća se epizode o maziji, no veli da je slučaj koji mi je pripovjerala drugi i da ga je čula od svojih starih.

U Šimunovićevim tekstovima susrećemo i druge narodne predaje koje se češće podudaraju s našim suvremenim zapisima. On govori u dva maha o otvaranju neba (kao u našem tekstu 46). U *Dugi* se kazuje da se jedne ljetne večeri rastvorilo nebo i ukazali se rajski dvori. Što tko u tom času zaželi, to i dobije. Kći kovača Miće htjela je zapitati veliku sreću, no u brzini je zatražila veliku vreću; a neki drugi čovjek »zaželio veliko blago pa zapitao veliku glavu — i glava mu buknuła kâ var'ćak«. Otvaranje neba spominje se i u *Mladim danima* (kao sjećanje iz Koljanâ) a uza nj i čudna vjerovanja o »nebeskom znamenju« kad se pojavila repatica (»zvijezda perjašica«) pa ljudi povjerovali da nastaje svršetak svijeta — slično kao prije u Lovrićevu zapisu. Junaka već prikazane pripovijetke *Kukavica* jednom su odnijele vile dok je bio dijete, kao u našem tekstu 72. U *Alkaru* se spominje legenda o Gospi sinjskoj i predaja o svatovskom groblju na Tičijoj glavici (kao naš tekst br. 52 i br. 53). Pripovijetka *U planinama*, koja se događa blizu manastira Dragovića, puna je evokacija o starim predajama: o čudotvornom vrelu Perunovcu koje liječi bolesne, a izvire iz stare ruševne zgrade što su je nekoć zidali divovi, o klancu gdje su izginuli svatovi Tode Gojevića, pa o pećini u kojoj su hajduci krili hanumu paše Atlage a Turci užegli zjalo pećine te se tu ugušile i hanuma i hajduci; o kuku s kojega se strmoglavila Đurđica kada je htjedoše udati za nedraga; o grmlju gdje su hajduci zaklali izdajicu Durbabu; o mogili na koju svaki prolaznik baca kamenje, a pripovijeda se o njoj različito — da je ondje pokopan »zadnji kralj našega plemena«, po drugima» veliki junak i velik siledžija, s krilima pod pazuhom, i ne mogoše ga drugojačije ubiti, već puščanim zrnom od suhoga zlata«, po trećima je ondje pokopan vojvoda samoubojica koji se povukodlačio, dok četvrti kažu »da su ondje dotukli strašnoga zmaja kojeg su morali hraniti mladim djevojkama«.

U *Muljici* se kratko lirski evociraju predaje o okamenjenim djevojkama, vješticama i kraljicama, o vrelima koja su nastala od krvi diva ili junaka, od suzâ majke ili djevojke, o djevojkama što se baciše s turskog mosta u Sitnicu. O jezeru koje se provalilo i u koje su Turci bacili manastirska zvona što u zoru muklo zvone.

Pripovijest *Sirota* sadrži bizarnu predaju o tri ponora u Ponikvama, u dva crvena nalaze se zmajevi, a u bijelom su vile. Vile se bore sa zmajevima, na početku zime uranjaju ih u vodu. Kada vile sasvim utope zmajeve, krvava će jezera pobijeljeti i nestat će zla sa zemlje.

U *Mladosti* pripovijest Šimunović kazivanja iz Vrlike (Jakara) o jednookim žiteljima Indije, o kugi u obliku bijele žene i o kopanju blaga (fratar je imao maslinova »drvca« s pomoću kojih je tražio blago u Samogradu ispod Dinare. Kada se zlato »suši«, čuju se zvona ispod zemlje. Zmajevi čuvaju blago. Onima koji uđu u pećinu s blagom, ukazuju se plašila; smije se samo triput zgrabiti blaga. Fratar je pokušao i četvrti put, pa je svega nestalo).

U *Mladim danima* spominje Šimunović da je njegov otac pamtio i zapisivao priče što ih je slušao od seljakâ. Dinko Šimunović očito je naslijedio očevu sklonost prema tim narodnim pričanjima. Trebat će drugom zgodom temeljitije proučiti izvore narodnih priča u Šimunovićevim djelima, te izmjene koje je on izvršio prepričavajući ih. kao i njihovu književnu funkciju u sklopu autorova teksta. Ovdje je takav analitički pristup samo započet; osnovna je pažnja bila obraćena primjerima koji su u vezi sa Sinjskom ili širom Cetinskom krajinom.²⁴

* * *

Dajemo sada sažet pregled onih pripovijedaka i predaja koje su institutski suradnici prikupili u Sinjskoj krajini a nisu uključene u ovu zbirku. (Iz ove zbirke izostavljeni su tekstovi koji su bili slabo pripovijedani premda su katkada motivski zanimljivi, zatim tekstovi sa sadržajem bez folklornog interesa, a i neki uspješni tekstovi kojima se u zbirci već objavljuju još bolje varijante. Štedeći prostor, izostavili smo i neke prilično uspjele priče kojima je jezik donekle slabiji a i neke koje su opscene. Svi oni institutski rukopisni tekstovi kojima se objavljuju varijante u ovoj našoj zbirci navode se u napomenama uz njih, pa ovdje uvodno ne spominjemo te primjere).

Moja rukopisna zbirka u Institutu za narodnu umjetnost (Folklorna građa Sinjske krajine, rkp. INU 751) sadrži ove neobjavljene tekstove:

Čovjek proda vragu ono za što ne zna u kući — svoje novorođeno dijete. Dječak postane svećenik. Dođe u pakao gdje škropeći spasi osuđene duše i sebe. Ispriča razbojniku Benedeku kakva ga postelja čeka u paklu, razbojnik se pokaje i posveti (*Aa Th 756 B*,²⁵ *tekst br. 136*). — Sv. Petar putujući s Bogom dvaput bira konak u kući gdje misli da će mu biti bolje pa na svaki put slabo prođe (*Aa Th 774; tekst br. 131*). — Dječak, čuvajući svinje, prodaje triput kraljevoj kćeri po jedno praše a za plaću mu ona pokaže tajna znamenja na svom tijelu. Tko pogodi ta

²⁴ Primjeri i citati iz Šimunovićevih djela navode se prema izdanju: Dinko Šimunović, *Pripovijesti. Mladi dani*. Porodica Vinčić (Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 70), Zagreb 1965. i prema izdanju njegova autobiografskog romana »Mladost«, St. Kugli, Zagreb b. g. (1921).

²⁵ *Aa Th* i ostale skraćenice koje se citiraju u zagradama označuju međunarodne kataloge tipova narodnih pripovijedaka; potpuni naslovi tih kataloga navode se u našem popisu skraćenica na početku napomena uz objavljene tekstove. Broj teksta u istoj zgradi označuje tekst u institutskoj rukopisnoj zbirci.

znamenja, dobit će je za ženu. Ciganin se prikaže kao da je i on pogodio. Spavaju sve troje zajedno, dobit će je onaj kome se ona okrene. Ciganin se noću usmradi pa se kraljeva kći okrene dječaku i on je dobije. Doglavnik potplati dječaka da u toku tri noći ne ljubi svoju ženu; treće noći ona pođe spavati s doglavnikom. Dječak je imao gundevalja i miša, pa gundevalj doglavniku vizimša unutra, tj. u crijevima, a miš progriže kožu kojom se htio zaštititi. Doglavnik se zasmradl, a kraljeva se kći vrati dječaku (*Aa Th 850+559 III; br. 154*). — Za tri dukata kupi mladić tri savjeta od starca: da ne gazii nepoznatu vodu; da ne šalje ženu pred sebe na pir; neka ni najboljem prijatelju ne posudi ždriježnu kobilu. Na vodi, ne htijući je gaziti, dobavi se mladić konja i bisagâ bega koji se ondje neoprezno utopio. Oženi se; dopusti ženi da ode na pir, ona se ondje zabavlja i zanemari svoje dijete, pa ga on potajno ukrade, a žena, u strahu, laže da je dijete izgorgelo; posudi svom kumu ždriježnu kobilu, a on je pretovari, pa se kobila izjalovila (*Aa Th 910 G+B+A; br. 19*). — Beg sluša u kući svoga kmeta, kome žena upravo rađa, kako Bog i sv. Petar određuju djetetu sudbinu: što je begovo, nek bude njegovo. Beg pokuša ubiti dijete, ali ga čobani odgoje. Kada dječak poodraste, beg ga pošalje svojoj kući s pismom u kojem naređuje da ga ubiju, ali Bog i sv. Petar zamijenjene pismo drugim, pa dječaka ožene begovom kćerkom. Beg naredi da ubiju prvoga tko dođe na kapiju, želeći se riješiti zeta, ali pometnjom bude sam ubijen (*Aa Th 930; br. 56*). — Nevaljali Đuro služi vojsku i zavarava roditelje da je postigao visok čin. U kraljevoj bašči slučajno čuje kako kraljeva kći poziva generala da joj dođe noću u sobu. Đuro se potajno uvuče mjesto generala i objubi je. Ukrade joj prsten i s pomoću tog prstena dokaže da je on bio kod kraljeve kćeri. Ožene se. Kao kraljev zet dolazi sa ženom, neprepoznat, u pohode iznenađenim roditeljima (*Aa Th 935; br. 21*). — Dva brata, tražeći službu, kažu Turčinu da im je ime Posran, pa ih on dvaput odbije a treći put ipak primi. Čuvaju ovce. Ludi mladić brat, berući kruške, baca ih ovcama i traži od ovaca da mu sačuvaju zrele kruške, a kada ih ovce pojedu, on ih pobije. Pobacaju ovce u jamu i traže od Turčina da im isplati plaću. Turčin daje pametnome dvije »gaste« a ludome samo jednu, pa ludi napomene da je on vukao po dvije ovce u jamu, no Turčin to na sreću ne shvati (*EB 330, usp. Aa Th 1007; tekst br. 64*). — Dok je stariji brat na radu, mladić ludi brat spari majku u kipućoj vodi htijući je cprati zajedno s košuljom. Stariji brat postavi mrtvu majku na trg kao da tobože prodaje jaja pa optuži jednu ženu da ju je gurnula i time ubila. Dobije odštetu. Drugi dan ludi brat ponese kućna vrata, jer mu je brat rekao da ne ostavlja otvorena vrata. Popne se na jelu pod koju dođu svatovi. Pomokri se i pogadi na njih i baci na njih vrata, pa svatovi uteknu ostavivši djevojku. Dovede je starijem bratu koji se njome oženi (*usp. Aa Th 1013 + Aa Th 1536 B; br. 158*). — Ludi ljudi sagradili kuću bez prozora pa kroz vrata tjeraju svjetlo u kuću. Susjed im napravi prozore (*Aa Th 1245; br. 157*). — Žena govori bolesnome mužu da bi željela umrijeti mjesto njega. Muž je prevari da je došla smrt, no ona sad odbija da umre (*Aa Th 1354; br. 142*). — Žena se pretvara kao da nikad ne jede, muž je uhvati dok jede potajno (*Aa Th 1373 A; br. 108*). — Čovjek ima ludu ženu. Umjesto da skuha meso, ona poslaže komadiće mesa u vrtu po kupusu. Muž je otjera, a ona slučajno nađe mazgu punu blaga. Muž joj zaprijeti da to ne smije nikome reći. Vlasnici mazge pitaju je za mazgu, ali zbog njenih ludih odgovora krenu dalje (*Aa Th 1386 + 1381; br. 155; dijelom slično našem tekstu 31*). — Svatovi ostave nevjestu na putu vidjevši da je tepava. Ona dođe mladoženji s kesom novca, pa je on primi (*usp. Aa Th 1457; br. 153*). — Djevojka, koju su protiv volje udavali, plati nekome momku da, preodjeven u žensko, pođe sa svatovima kao da je on nevjesta. Kada svedu mladence, mladoženja spušta »nevjestu« na užetu s tavana u podrum da se ondje pomokri. Momak sveže u podrumu jarca na uže umjesto sebe i pobjegne. Sakrije se u ulište. Lopovi ukradu i nose to ulište, on pobjegne (*usp. Aa Th 1538* + Aa Th 1525 H4; br. 123*). — Tin Ujević u kavani u Splitu ne bude dobro poslužen zbog slaba odijela. Kada se preobuče, konobar ga odmah podvori, a Tin ulije kavu u džep svoga kaputa jer je kava donesena odijelu a ne njemu (*Aa Th 1558; br. 7*). — Bariša Jukić iz Bitelica, idući u mlin, pozdravlja ljude koje susreće svaki put naopako, pa od sviju dobije batina. U mlinu mu mlinar kaže neka zavije ako bi mlini krupno mlio, a on zavija kao vuk. Hoće da poljubi mlin, a mlin mu razdere usne. Iz osvete vrši nuždu na mlin, a mlin mu uhvati svitnjak od gaća; razbije mlin. Na odlasku mu

mlinar kaže da će umrijeti kada mu kobila dvaput »pr'ne«. Misli da je umro, pa govori vuku, koji mu davi kobilu, da je vuk ne bi davio »da je Bariša živ«. Krene dalje, skače u maglu misleći da je pamuk. Kod kuće p'ita je li došao Bariša kući (*Aa Th 1696 + usp. 1247 + 1313 A + usp. 1313 C + usp. 1290 + usp. 1284; tekst br. 125*). — Ludonja pozdravlja naopako, kao u prethodnom tekstu; pogadi se u popov šešir (*Aa Th 1696 + EB 358 III 1, 6; br. 138*). — Ludonja pozdravlja naopako (*Aa Th 1696; br. 55*). — Bariša se sakrije u šuplju murvu i uhvati ondje vuka, sveže ga i vodi sa sobom. Dođe noću u neku kućicu i kaže da vodi »praza« (neuškopljena ovna); stave »praza« među ovce, a vuk ih pokolje. Bariša traži odštetu za svog ovna koji je tobože zaklan, dobije kobilu s mesom. Susretne svatove i pošalje ih u onu kućicu gdje će tobože dobiti mesa. Nagovori nevjestu da on umjesto nje pođe sa svatovima, dalje kao u prikazanom tekstu br. 123 (*Aa Th 1900 (vuk) + 1542 B* + usp. Aa Th 1538* + 1525 H₄; br. 159*). — Srbin, Hrvat i Turčin puste konje da pasu na begovoj livadi. Beg redom nagovori svaki put drugu dvojicu da istuku onog trećega (*br. 40*). — Medvjed, ljutit što ga je ubola jedna pčela, baci kamen u dub sa pčelama; sada ga sve pčele izbodu (*br. 68*). — Zla nevjestu sili svekrvu da pleše prije nego što će dobiti ručak (*br. 59*). — Šaljivo ritmičko kazivanje o tobožnjim junacima (*br. 43*). — Lako je bilo gromu ubiti dijete »kad nisu ljudi kod kuće«. Ako je bog nišandžija, neka ubije čuskiju! Grom provrta polugu kroz čuskiju. »Vala ti, bože, ... evo meni lipa kamiša za moju lulu delašušu« (*br. 44*). — Čobanin iz Vranj-plan ne traži u Sarajevu svinjskih »sirišća« od turskih aga, dobije batina (*br. 45*). — Momak ne može naći nevjestu zbog svoga velikog noša (*br. 143*). — Čovjek vidi prvi put svjetlo električne baterije, misli da je pao mjesec (*br. 32*). — Udovica kuka na muževu grobu; »lako ćeš ga, Gospe, poznat, bilo bičve crnin koncon okrpļjene« (*br. 37*). — Kazivačica je imala strica popa koji je sam govorio da ima »davlije oči« i da bi se murva osušila kad bi je pogledao; čuvao se da ne pogleda dječicu (*br. 77*). — Čiganka daje ženi jaje da ga deset dana nosi pod pazuhom ne krsteći se i ne zazivajući božje ime, pa će poznati svoje neprijatelje i obogatit će. Izleže se crni miš, žena poludi (*br. 78*). — Pripovjedač ca je vidjela kako leti glavnja po polju, to je bila vještica. Kao dijete, bacivši kamen u jamu, čula je ženu kako iz jame prijeti. Majka i kći čekale su uveče da djevojci dođe momak na razgovor. Djevojka kaže da će izjesti ona dva iza kuće misleći na jaja, a momak, koji je ondje bio sa svojim drugom, pobjegne uvjeren da je djevojka vještica (*usp. Aa Th 1653 F; br. 82*). — Pripovjedač je kao čobanin vidio »trj ture perčina vilinskoga, kose« i čuo je kako ga vile zovu (*br. 170*). — Vadine guraju bačve, plaše. Pripovjedačica se ukazala dva konja na vodi gdje uvijek plaši. Sindžiri su je plašili u kući, klapali su po tavanu. Na Zelovu majka predala kćerku vragu; vratila se poslije mjesec dana (*br. 46*). — Vilenske grede su nad brdom kod Kurtagića (*br. 5*). — Pripovjedačica kazuje kako joj je vještica u selu dala komad dinje neka joj jede iz ruke i time joj »provištala« sina, koji je poslije tri mjeseca poginuo u partizanima. Vještica ima neke »moćnike«. Kći te vještice bila je također vještica, pa je znala za neku potajno prodanu vunu (*br. 47*). — U Jabuci umro sin seoskom glavaru. Udovicu optuže da je vještica i da ga je ona ustrijelila. Glavar pošalje »bandure« da je ubiju, no oni je puste da s djetetom pobjegne u Bosnu (*br. 9*). — Vještica optužena da je navela crkavicu na blago (*br. 10*). — Otac (majka) preda dijete vragu, ono nestane (*br. 147 i 62*). — Pripovjedačica vidjela noću kako niz klanac trče vadine, sindžirine, to su griješne duše (*br. 22*).

Zbirka Josipa Miličevića (*Folklor Sinjske krajine, rkp. INU 758*) sadrži, osim onih tekstova koje sada objavljujemo ili spominjemo u napomenama uz tekstove ove zbirke, još ove priče i predaje:

Fratar propovijeda da će bog svakome vratiti njegov dar deseterostruko. Muž i žena poklone popu junicu, a junica im dovede kući deset junaca. Fratar predloži neka sve ostane onome tko ujutro prvi nazove dobro jutro. Čovjek gleda s murve fratra dok je u postelji s nekom ženom i prvi mu nazove dobro jutro (*Aa Th 1735; str. 207–208*). — Beg spava sa ženom svog sluga kaurina, a on s begovom ženom (*str. 209*). — Kaurin mora donijeti begu dvije guske ni pečene ni sirove. Pobje se s begom i pobjegne u džamiju, izbije hodži oko; zbabnoj ženi izbije, gurnuvši je, dijete. Skoč i sa džamije na Turč na i slomi mu nogu. Kadija presudi na njegovu »štetu«, neprihvatljivo za sve tužitelje (*Aa Th 1534; str. 209–210*). — Žena tješi muža kada ugine njegov vó, no ne može prežaliti svoju kokoš (*str. 211*). — Aneg-

dota u vezi sa svadbenim obredom (str. 213). — Kada je krenula prva željeznica, ljudi nisu vjerovali da »more ići gvožđe po gvožđu i da dimi... i da vuče ljude i tereta« (Aa Th 1337, str. 214). — Za vrijeme kralja Nikole u Crnoj Gori bude neki trgovac osuđen na 20 batina. Cigo mu na stražnjici naslika sv. Vasilija, pa su ga, mjesto batina, ljubili u stražnjicu (str. 215). — Prosjak iz Krivodola dođe u Grab na misu i ovako pozdravlja Gospu: »Dobro jutro, mila Gospo, pozdravlja te moja mila majka i naš Dujo i ja, boga mi« (str. 216). — Čovjeka ujede pčela u »naravu«. Žena moli doktora: odnesite mu bolove, a nek ostane otok (str. 216—217). — Bosanac ne prime u žandare jer je nepismen. Ode u Ameriku gdje vrlo obogati, no ne zna potpisivati akte. Ljudi se čude što bi od njega postalo da je još i pismen, a on odgovori da bi bio žandar u Bosni (str. 214—215). —

Dvije rukopisne zbirke Nikole Bonifačića Rožina (Folklorna građa Sinjske krajine. I, 1958, rkp. INU 328 i Folklorna građa Sinjske krajine II, 1965, rkp. INU 757) sadrže nekoliko kraćih narodnih priča i predaja. Zbirka br. 328: Dalmatinac objašnjava Bosancu kako se peče riba; treba da samo malo vidi vatru. Bosanac pokaže ribi vatru na brijegu (usp. Aa Th 1262; str. 45). — O hajduku Andriji Šimiću (str. 45—46). — Širin-grad i sv. Juraj (str. 46). — Zbirka br. 757: Cigo na sudu drži pod pazuhom opeku i pokazuje je sucu, koji stoga presuđi u njegovu korist. Poslije suđenja traži sudac da mu Cigo dađe to što je bio donio, a Cigo odgovori da bi ga bio tom opekrom udario u glavu da nije sudio u njegovu korist (Aa Th 1660; str. 63—64). — Čovjek se tuži na zle snahe. Izmisli priču da mu je ispod jastuka nestao novac, pa time natjera snahe da priznaju kako već cijelu godinu nisu ulazile u njegovu sobu (str. 64—65). — O Gospi sinjskoj (str. 66). — Za vrijeme II svjetskog rata četnici su osim partizana ubijali i muslimane i Hrvate. Budući da muslimani i primorski Hrvati većinom ne razlikuju pravilno izgovor glasova č i ć, četnici bi zarobljenim osobama naređivali da izgovore riječi: četiri sto četrdeset četiri četnika, Čule na čuki, čekaju čizme, pa bi ih po tome prepoznavali (str. 67). — Kao učesnik NOB-a čula sam i ja više puta da se o četnicima kazuje to isto. Moguće je da su oni zaista tako postupali. Ali taj postupak, tj. prepoznavanje protivnika po dijalektalno izgovorenim riječima, ima i svoju prastaru literarno-folklornu tradiciju: na isti su način, prema biblijskoj Knjizi sudaca, Gileadani prepoznali Efraimove ljude, a u XIII st. Talijani blizu Palerma otkrili su tako protivničke Francuze. Srodnu epizodu iz Mađarske kazuje književnik K. Mikszáth. Vidi o tome: A. Scheiber, *Alte Geschichten im neuen Gewande. Fabula*, Berlin, Bd. 8, H. 3, 1966, str. 246—247). — Tripalići u Sinju bili su zavađeni sa samostanom »pa su dali postaviti dva vraga iznad svojih vrata kako beče, plaze jezike prema samostanu«, jedan je vrag još uvijek ondje (str. 67). — O Andriji Šimiću (str. 68). — Najzanimljivije dvije pripovijetke iz Bonifačićeve zbirke objavljuju se u njegovu prilogu u ovom zborniku (str. 538—540). To su narodne pripovijetke presađene u dramski oblik u izvođenju maškara: u prvoj se kazuje o Ciganinu koji se na gazdino pitanje svaki put javlja da želi najveći komad kruha, vina i slanine, a najveću motiku prepusti drugima (Aa Th 1561**); druga priča je dramatičnija poznatog sižea »Kaiser und Abt« (Aa Th 922).

Zbirka Jerka Bezića (Folklor Sinjske krajine — tekstovi, rkp. INU 762) sadrži samo jednu pripovijetku: bajku o Snjeguljici (Aa Th 709). U toj varijanti maćeha progoni pastorku, pa ona ode u svijet tražiti službu. U šumj vidi devet hajduka kako ulaze u pećinu rekavši joj neka se otvori. Sutradan ona potajno uđe u pećinu, jede od hajdučke hrane i redi im kuću. Jedan hajduk pronađe je poslije nekoliko dana i djevojka ostane s njima. Maćeha pošalje k njoj baku s čarobnim prstenom, od kojeg djevojka zaspi kao mrtva. Probudi se kada joj jedan hajduk skinje prsten. Isto se ponovi s naušnicom, i treći put s čarobnom dlakom koju joj je baka uplela u kosu. Hajduci je polože u zlatan sanduk i stave unutra zlatan sat, koji kuca sedam godina, i tako je zakopaju. Carev sin pođe u lov sa svojim psom, koji čuje kako pod zemljom kuca sat, pa stane ondje kopati. Carevići ljudi iskopaju sanduk i ponesu ga u carev dvor. Carev sin drži mrtvu djevojku na svojoj postelji. Njegove je sestre tamo našu i, češljajući je, odstrane čarobnu dlaku. Djevojka se probudi. Carev se sin njome oženi i dovede u svoj dvor hajduke.

Napokon, u već spomenutoj radnji *Vlajka Palavestre* o narodnim pripovijetkama Livanjskog polja (v. bilj. 4) navode se u bilješcima radi komparacije i primjeri iz Cetinske, odnosno uže Sinjske krajine što ih je približio Palavestra.

Navodimo te primjere (iz selâ Bitelić i Glavice u Sinjskoj te Koljani i Podosoje u Vrličkoj krajini)²⁶: br. 10, *Aa Th 400* (Koljani); br. 17, *Aa Th 670* (Bitelić); br. 22, *Aa Th 756 C* (Bitelić); br. 29, *Aa Th 1137* (Bitelić); br. 31, *Aa Th 1200* (Bitelić i Glavice); br. 32, *Aa Th 1210* (Bitelić); br. 33, *Aa Th 1240* (Bitelić); br. 34, *Aa Th 1244* (Bitelić i Koljani); br. 48, sotona poždere djecu sestre sv. Sisoja (Koljani); br. 50, čovjek se sprijateljio s vilama (Bitelić); br. 54, kako je magarac dobio duge uši (Bitelić); br. 55, kako je postala kukavica (Glavice, Bitelić, Podosoje); br. 56, o postanku rakije (Bitelić); br. 58, budale sastave i upregnu kola u kući, pa kola ne mogu napolje (Bitelić); br. 61. budale skaču u maglu misleći da je pamuk, *usp. Aa Th 1290 (Bitelić)*; br. 70, ukućani strpaju staru babu u kacu, a ona ih rzanjem opomene da uveče nisu zatvorili konje (Koljani); br. 72, *Aa Th 921 F** (Bitelić).

Dr Palavestra susretljivo mi je ustupio i svoje originalne rukopisne zapise s tog područja, pa njima dopunjujem prethodni prikaz (svi su zapisi iz god. 1959):

Bajagić: Janković Stojan obilazio je zemlju na konju, «i toliko mu je, i sada se zna, njegovo imanje». Dvori su mu bili u Grčkom Islamu. — Povrh Kamešnice mogu se vidjeti 'alke. — Pod Bajagićem vile su prale robu na mjestu zvanom Vile-njak. — Oko Sviba (kraj Imotskog) ima vrelo pokriveno s devet bivolskih koža. Na mjestu Kadina bukva više Kekeзовih kuća bile su nekoć kuće i bunari, ondje je bio pazar žita i blaga između Bosanaca i Dalmatinaca. — Na nekom velikom kamenu pisalo je: »Ko me privrne, ostat će čestit«. Čovjek se napne i prevrne kamen, a dolje piše: »Puće li u repu?« — Kukavica kuka od Jurjeva do Petrova jer je narod u to vrijeme gladan. — Širin-grad se protezao do Bajagića, ondje je i jezero (Hrvatačko jezero). Sv. Jure spasio je Gavanovu kćer od azdaje, koju je probo kopljem i vukao je po svijetu; rep joj je otpao na Smradovu više Hana, i ta voda tamo smrdi.

Glavice: Širin-grad i Gavanovi dvori. — Grad Vir bio je nekoć u Otoku, a grad Stolac kod Sinja. — Čovjek se može prometnuti u vuka, najčešće su to Turci. — Za stanovnike sela Čaporice više Trilja priča se kako su sijali iglice da im narastu ćuskije (*Aa Th 1200*). — Otac i sin idu tamaniti skakavce, pa glupi otac ubije sina na koga je sjeo skakavac (*Aa Th 1586 A*). Stanovnici Čaporica skaču sa greda u gaće (*Aa Th 1286*). — Ako lopov želi vidjeti po noći kao i po danu, treba da izvadi oči tek okoćencm mačetu i da ih stavi u vrh svojih opanaka.

Podosoje: U Plavnu kod Knina sazidali ljudi krivi toranj, pa ga zatim natezali konopom (*usp. Aa Th 1326*). — Kukavica je postala od djevojke koja je kukala.

Koljani: Na vrh Troglava bile su halke za koje su se nekoć vezivali brodovi. — Izvor Bukavac u Dinari, na mjestu zvanom Bravčev dolac, bio je zatvoren bivolskom kožom; i sada ondje curi malo vode. — Popovići u Koljanima natezali su gredu da im bude duža (*Aa Th 1244*). — Stari Simo u Koljanima nosio iz mlina vreću brašna. Nađe vilu koja se zapetljala u kupinu, on je otpetlja i kao nagradu dobije od vile snagu. — Vile uzimaju noću konje, jašu na njima i upleću im grive. — Sotona pojela djecu Melentiji, sestri sv. Sisoja. — Sotona ne da čovjeku da pobere grah. Čovjek se potuži ženi, pa se ona svuče gola i pođe prema vragu, koji u strahu pobjegne (*Aa Th 1091*). — Priča se da je nekoć bio običaj da »kad čovik ostari, ukokulje ga i zadušek«.

²⁶ Palavestra, o. c., str. 282—284 (kratki sadržaji tih tipova pripovijedaka prema zapisima iz Livanjskog polja objavljuju se u istom članku na str. 273—279).